

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 070.11(477)

Г. Й. Будівська

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Професійні ролі журналістів: теоретичні підходи та актуальність досліджень в Україні

Будівська Г. Й. Професійні ролі журналістів: теоретичні підходи та актуальність досліджень в Україні. У статті окреслено історичний розвиток теорії журналістики щодо професійних ролей журналістів, виокремлено і проаналізовано теоретичні напрацювання, а також емпіричні дослідження з цієї теми в зарубіжних медіастудіях. Зважаючи на невивченість питання професійних ролей в українському журналістикознавстві, запропоновано можливості інтегрувати українські напрацювання у світовий дослідницький контекст, в якому порівняльні дослідження журналістських культур в останнє десятиліття займають чільне місце.

Ключові слова: професійні ролі журналістів, журналістські професійні ролі, професіоналізм журналістів, функції журналістики, виконання журналістських ролей.

Будивская Г. И. Профессиональные роли журналистов: теоретические подходы и актуальность исследований в Украине. В статье проанализировано историческое развитие теории журналистики относительно профессиональных ролей журналистов, выделены и проанализированы теоретические наработки, а также эмпирические исследования по этой теме в зарубежных медиастудиях. С учетом неизученности вопроса в украинском журналистковедении предложены возможности интегрировать украинские наработки в мировой исследовательский контекст, в котором сравнительные исследования журналистских культур в последнее десятилетие занимают видное место.

Ключевые слова: профессиональные роли журналистов, журналистские профессиональные роли, профессионализм журналистов, функции журналистики, выполнение журналистских ролей.

Budivska H. Professional roles of journalists: theoretical approaches and relevance of studies in Ukraine. This article outlines the development of the theories concerning journalistic professional roles, which has been taking place since the mid-twentieth century. The author analyzes the genesis of theoretical and empirical researches on respective topic both in functionalist and interactionist traditions, paying major attention to the role of perceptions and to the role of performance concepts. The article emphasizes the recent comparative empirical studies on journalists' professional roles involving data from dozens of countries all over the world, yet missing the Ukrainian perspective. Due to the lack of research on journalistic professional roles in Ukraine and given that comparative studies have been of great importance globally in the last decade, the author proposes the ways of integration of the Ukrainian context into the international academic research area.

Keywords: professional roles of journalists, journalistic professional roles, professionalism of journalists, functions of journalism, journalistic role performance.

Академічні дослідження професій загалом, і журналістської – зокрема, на Заході тривають ще з середини ХХ століття. У бібліографічному списку, укладеному 1965 року Р. Оверс та Е. Дойч [30], знаходимо низку академічних робіт, що стосуються професії журналіста [21; 23; 24], в яких автори намагаються з'ясувати, ким є, приміром, міжнародні кореспонденти, воєнні репортери, наукові журналісти. Вже тоді, використовуючи метод опитування серед представників журналістської професії, науковці з'ясовують, які аспекти є важливими для роботи журналістів (з точки зору самих журналістів), як медійники ставляться до своїх обов'язків та до принципів роботи, а також яких впливів зазнають під час своєї діяльності.

Цей напрямок досліджень поступово розвивається й теоретизується, і, особливо починаючи з 1980-их років, з'являється значна кількість теоретичних та емпіричних досліджень стосовно професіоналізму, професіоналізації, професійної ідентичності та професійних ролей журналістів [6; 7; 8; 9; 18; 42].

Професійні ролі журналістів, як пишуть К. Мелладо, Л. Хелмюллер та В. Донсбах, стали однією із ключових тем в дослідженнях журналістики за останні шістьдесят років [26:24]. Це спостереження, щоправда, справедливе скоріше для науки про медіа у Західному світі – й мало стосується українського дослідницького середовища. Українські науковці торкаються проблем

професійної етики журналістів [3], викликів для професії журналіста, пов'язаних із технологічними змінами [5], ролі журналістики у протидії тероризму [4], у виборчому процесі [1], у міжнародних конфліктах [2]. Однак, емпіричних чи теоретичних робіт, які б відображали загальносвітові тенденції вивчення професіоналізму та професійних ролей журналістів, в українському журналістикознавстві поки що немає.

Відповідно, метою статті є розглянути, як розвивалася теорія журналістики стосовно професійних ролей журналістів, виокремити ключові теоретичні підходи та розглянути можливості теоретичної й емпіричної розробки цієї теми в українському сегменті науки про медіа, а також перспективи інтегрувати її в глобальний науковий контекст.

Перш ніж перейти до огляду теоретичних напрацювань у сфері комунікацій, варто пояснити концепт «ролі» із соціологічної перспективи. Як зазначається в енциклопедії «Britannica», «роль» у соціології означає «поведінку, якої очікують від індивіда, котрий займає певну соціальну позицію чи статус; це комплексний паттерн поведінки – поведінки соціально визнаної, такої, що дає змогу ідентифікувати та помістити індивіда у суспільстві» [36].

Екстраполюючи цю дефініцію на сферу журналістики, можемо пояснити професійну роль журналіста як «комплексний паттерн поведінки», якого очікують від журналіста під час виконання ним професійних обов'язків. Такий підхід у соціальних науках прийнято називати функціоналістським [26:5]. Його представники, приміром Т. Парсонс, підкреслювали так звані ідеальні типи та нормативні ролі, яких мають дотримуватися професіонали [37:3]. Стосовно науки про журналістику, то функціоналістський підхід представлений нормативними теоріями преси, що фокусуються на тому, які функції медіа та журналісти повинні відігравати в суспільстві [19].

Окрім зазначеного, в соціальних науках активно використовується інтеракціоністський (англ. Interactionist) підхід, представники якого мають більш релятивістський погляд на природу професій та підкреслюють культурні характеристики роботи, а також процеси соціалізації, які «надають форми цим пов'язаним із роботою суб'єктивностям» [31:5]. У теорії медіа інтеракціоністський підхід до професійних ролей журналістики розглядається не як набір приписуваних, очікуваних правил, а

як динамічна категорія, що змінюється під впливом певних соціальних процесів [26:5].

Якщо в першому випадку – нормативних теоріях преси – йдеться про так звані «ідеальні», очікувані ролі, то в другому – важливою складовою є те, як самі журналісти розуміють свою роботу і соціальну функцію. В науковій літературі це часто визначають як *розуміння журналістських ролей* – англ. *journalists' role perceptions* [15; 29; 38] та *role conceptions* [10; 39]. Крім того, окрема група вчених зосередилася не лише на розумінні журналістами своїх професійних ролей, що, як правило, представлене порівняльними дослідженнями у вигляді опитувань журналістів, а на концепції *виконання журналістами ролей* (англ. *role performance*), що оцінює професійні ролі через призму того, як вони представлені в журналістському контенті [25; 26].

Загалом, спроби теоретизувати ролі журналістики тривають із середини ХХ століття. Б. Коен у 1963 році писав про дві ролі журналістики – *нейтральну* (neutral) і *залучену* (participant) [цит. за: 12:372] або *гейткіпера* (англ. gatekeeper) та *адвоката* (англ. advocate), як їх пізніше назвав М. Яновіч [20]. Згідно з М. Яновічем, журналіст-гейткіпер (з англ. – сторож, воротар) намагається «застосовувати в роботі науковий метод, щоби збільшити свою об'єктивність і посилити ефективну результативність», намагається «відокремлювати висвітлення факту від поширення точки зору», «здатний визначити, підкреслювати та поширювати важливе» [20:618]. Модель «журналіст-адвокат» виникла як критика вже згаданої нейтральної ролі журналіста, яка визначала його завдання таким чином: «гарантувати, що в медіа адекватно представлені всі точки зору, оскільки вирішення соціальних конфліктів залежить від ефективної репрезентації альтернативного визначення реальності, а отже журналіст має брати участь в "адвокаційному" процесі, виступати за тих, у кого немає впливового спікера, та звертати увагу на нерівне співвідношення сил» [20:619]. Т. Паттерсон визначив чотири ролі новинних медіа та журналістів під час виконання своїх обов'язків перед громадськістю: *сигнальну* (преса робить помітними важливі події та проблеми), *роль громадського перевізника* (англ. common-carrier) (є каналом між лідерами та громадянами), *сторожового пса* (уважно вивчає поведінку офіційних осіб на предмет корупційних чи інших неналежних дій), а

також *репрезентативну роль* (коли журналістика просуває певні інтереси чи цінності) [34:330]. Представлені точки зору можна звести до функцій інформування, посередництва, контролю влади та адвоката певних груп чи цінностей.

Питання того, які професійні ролі самі журналісти вважають важливими, розглядали численні емпіричні дослідження сприйняття медіапрофесіоналами їхніх професійних ролей: як у межах однієї країни [17; 32; 43], так і порівняльні на базі кількох [35; 43] чи багатьох [33] країн. Торкається цього питання, зокрема, низка порівняльних досліджень, що спираються на концептуалізацію професійних ролей як складову журналістської культури, запропоновану німецьким ученим Т. Ханіцшем [12]. Реалізовані вони у рамках глобального дослідницького проекту з вивчення журналістських культур «Worlds of Journalism», що тривав із 2007 по 2016 рр. із залученням 67 країн [див. 13; 14; 22; 28].

Саме масштабні порівняльні дослідження дали змогу побачити, що на різних континентах журналісти називають важливими цінності неупередженості, надання політичної інформації та виконання ролі «сторожового пса» щодо уряду, а також що вони намагаються дистанціюватися від опортуністської складової – позитивного висвітлення влади чи намагання впливати на громадську думку [13]. Західна модель журналістики, згідно з емпіричними дослідженнями, вважається превалюючою в усьому світі [13], проте говорити про універсальну глобальну журналістську культуру поки що не можна [44:536, 544]. Дослідники роблять висновок, що так звані «ідеальні» журналістські цінності більше притаманні розвиненим демократичним країнам (як США, Австрія та Німеччина), тимчасом до підтримки певних політичних груп чи спрямувань, а також до соціальної дії, тяжіють саме журналісти в перехідних демократіях та країнах, що розвиваються – і де, зрештою, існує необхідність у просуванні соціальних змін [13].

Разом з тим, існує точка зору, що опитування журналістів показують скоріше ідеалізовану картину – журналісти можуть виражати не власну позицію, а очікувану. Крім того, те, що вони декларують у відповідях на запитання анкети, може не збігатися із реальними практиками. З цієї причини частина вчених досліджує професійні ролі журналістів із перспективи *виконання ролей* (англ. *role performance*) – концепту, що стосується

«сукупних наслідків від конкретних рішень редакції та різних журналістських стилів і враховує різноманітні обмеження, що впливають на професійні практики», а отже досліджує професійні ролі більш комплексно [26:3]. На думку послідовників цього підходу, відмінності у професійних ролях між країнами краще пояснити на самому новинному контенті [16]. Порівнюючи концепції журналістських ролей із новинними історіями, які продукують журналісти, дослідники говорять про зв'язок чи відмінність між ролями і контентом як певний розрив (англ. *gap*) і досліджують, «які ролі створюють найбільшу відстань і як журналісти частіше впроваджують свої ідеали на практиці» [25:859]. Крім того, аналізуючи концепцію професійних ролей та їх виконання, можна пояснити, «як установлені практики, тип власника медіаорганізації та політична система посилюють або обмежують певні нормативні ролі журналістів у межах конкретної медіасистеми» [16:3].

Нещодавнє дослідження виконання журналістами професійних ролей [27] свідчить про «гібридизацію журналістських культур». Воно показує, що виконання журналістських ролей у цьому підході не завжди відповідає звичним уявленням про регіональне групування медіасистем [27:19], однак підтверджує висловлювану раніше тезу про те, що важливими факторами впливу на журналіста є його зв'язок із політичною системою, а також історичний контекст [27:18].

Висновки. Компаративні дослідження професійних ролей, зростання уваги до яких особливо спостерігається в останнє десятиліття, вписується у загальний тренд медіадосліджень, що має назву «де-вестернізації» (англ. *de-westernising of media studies*) [11:12; 41:428], головною ідеєю якого, за словами Дж. Куррана і М. Парка, є намагання, не відкидаючи універсальних цінностей свободи рівності та солідарності, збагатити медіадослідження ширшою перспективою [11:12].

Як індивідуальні напрацювання західних учених, так і міжнародні дослідницькі проекти «Worlds of Journalism» та «Journalistic Role Performance Around the Globe» (JRP) доводять перспективність відходу від універсалізму на користь вивчення реального стану речей у різних медіасистемах. Дотепер в Україні не було представлено наукових досліджень професійних ролей, які б відповідали світовим науковим тенденціям. Разом з тим, тривалі суспільно-політичні трансформації в Україні, а особливо події останніх років, роблять

українську ситуацію особливо цікавою для дослідження у рамках розглянутих у цій статті теорій. Як участь у порівняльних дослідженнях, так і ініціатива окремих авторів вивчати професійні ролі журналістів в Україні дали б

зможу отримати цінні висновки щодо реального стану української журналістської культури, а також оцінити її схожість / відмінність із ситуацією в інших медіасистемах.

Література

1. Коваленко І. П. Роль тележурналістики в електоральному процесі // І. П. Коваленко // Вісник Харківської державної академії культури. — 2012. — № 37. — С. 211–216.
2. Кондратюк М. О. Інформаційна війна та роль мас-медіа в міжнародних конфліктах / Кондратюк М. О. // Вісник Харківської державної академії культури. — 2013. — № 41. — С. 108–113.
3. Криворучко С. В. Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук / С. В. Криворучко. — К., 2003. — 181 с.
4. Трофимов А. Ю. Роль і місце національних мас-медіа в протидії проявам міжнародного тероризму [Електронний ресурс] / А. Ю. Трофимов. — Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6779/19-Trofimov.pdf>.
5. Федорчук Л. П. Журналіст конвергентної редакції: нові виклики професії / Л. П. Федорчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. — 2010. — № 54. — С. 209–212.
6. Allison M. A literature review of approaches to the professionalism of journalists / M. Allison // *Journal of Mass Media Ethics*. — 1986. — Vol. 1, № 2. — P. 5–19.
7. Beam R. A. Journalism professionalism as an organizational-level concept / R. A. Beam. — Association for Education in Journalism and Mass Communication, 1990. — 43 p.
8. Beam R. A. The impact of group ownership variables on organizational professionalism at daily newspapers / R. A. Beam // *Journalism Quarterly*. — 1993. — Vol. 70, № 4. — P. 907–918.
9. Berkowitz D. Work roles and news selection in local TV: Examining the business journalism dialectic / D. Berkowitz // *Journal of Broadcasting & Electronic Media*. — 1993. — Vol. 37, № 1. — P. 67–81.
10. Cassidy W. P. Variations on a theme: the professional role conceptions of print and online newspaper journalists / W. P. Cassidy // *Journalism & Mass Communication Quarterly*. — 2005. — Vol. 82, № 2. — P. 264–280.
11. Curran J. Beyond globalization theory / J. Curran, M.-J. Park // *De-Westernizing media studies*. — Psychology Press, 2000. — P. 3–18.
12. Hanitzsch T. Deconstructing journalism culture: toward a universal theory / T. Hanitzsch // *Communication Theory*. — 2007. — Vol. 17, № 4. — P. 367–385.
13. Hanitzsch T. Populist disseminators, detached watchdogs, critical change agents and opportunist facilitators: professional milieus, the journalistic field and autonomy in 18 countries / T. Hanitzsch // *International Communication Gazette*. — 2011. — Vol. 73, № 6. — P. 477–494.
14. Hanitzsch T. What shapes the news around the world? How journalists in eighteen countries perceive influences on their work / T. Hanitzsch, C. Mellado // *The International Journal of Press / Politics*. — 2011. — Vol. 16, № 3. — P. 404–426.
15. Hanusch F. Mapping Australian journalism culture: Results from a survey of journalists' role perceptions / F. Hanusch // *Australian Journalism Review*. — 2008. — Vol. 30, № 2. — P. 97–109.
16. Hellmueller L. Professional roles and news construction: a media sociology conceptualization of journalists' role conception and performance / L. Hellmueller, C. Mellado // *Communication & Society*. — 2015. — Vol. 28, № 3. — P. 1–11.
17. Herscovitz H. G. Brazilian journalists' perceptions of media roles, ethics and foreign influences on brazilian journalism / H. G. Herscovitz // *Journalism Studies*. — 2004. — Vol. 5, № 1. — P. 71–86.
18. Hodges L. W. The journalist and professionalism / L. W. Hodges // *Journal of Mass Media Ethics*. — 1986. — Vol. 1, № 2. — P. 32–36.
19. Jakubowicz K. Normative Models of Media and Journalism and Broadcasting Regulation in Central and Eastern Europe / K. Jakubowicz // *International Journal of Communications Law and Policy*. — 1998. — Iss. 2. — P. 1–31.
20. Janowitz M. Professional models in journalism: The gatekeeper and the advocate / M. Janowitz // *Journalism Quarterly*. — 1975. — Vol. 52, № 4. — P. 618–626.
21. Johnson L. Z. Status and Attitudes of Science Writers / L. Z. Johnson // *Journalism Quarterly*. — 1957. — Vol. 34, № 2. — P. 247–251.
22. Kalyango Y. Journalists' development journalism role perceptions / Y. Kalyango, F. Hanusch,

- J. Ramaprasad [et al.] // *Journalism Studies*. — 2017. — Vol. 18, № 5. — P. 576–594.
23. Lambert D. A. Foreign correspondents covering the United States / D. A. Lambert // *Journalism Quarterly* — 1956. — № 33 (3). — P. 349–356.
24. Mathews J. J. The profession of war correspondence / J. J. Mathews // *Journalism Quarterly*. — 1956. — № 33 (1). — P. 23–34.
25. Mellado C. Between rhetoric and practice: explaining the gap between role conception and performance in journalism / C. Mellado, A. Van Dalen // *Journalism Studies*. — 2014. — Vol. 15, № 6. — P. 859–878.
26. Mellado C. Journalistic role performance: concepts, contexts, and methods / C. Mellado, L. Hellmueller, W. Donsbach. — New York : Routledge, 2016. — 282 p.
27. Mellado C. The hybridization of journalistic cultures: a comparative study of journalistic role performance / C. Mellado, L. Hellmueller, M. Márquez-Ramírez [et al.] // *Journal of Communication*. — 2017. — Vol. 67, № 6. — P. 944–967.
28. Muchtar N. Journalism and the Islamic worldview / N. Muchtar, B. I. Hamada, T. Hanitzsch [et al.] // *Journalism Studies*. — 2017. — Vol. 18, № 5. — P. 555–575.
29. O'sullivan J. Old values, new media: Journalism role perceptions in a changing world / J. O'sullivan, A. Heinonen // *Journalism Practice*. — 2008. — Vol. 2, № 3. — P. 57–371.
30. Overs R. P. Sociological studies of occupations: a bibliography / Overs R. P., & Deutsch E. C. // US Department of Labor, Manpower Administration [Office of Manpower, Automation and Training]. — 1965. — 92 p.
31. Paquette J. Theories of Professional Identity: Bringing Cultural Policy in Perspective / Paquette J. (ed.) // *Cultural policy, work and identity: The creation, renewal and negotiation of professional subjectivities*. — Routledge, 2016. — P. 1–25.
32. Pasti S. Two generations of contemporary Russian journalists / S. Pasti // *European Journal of Communication*. — 2005. — Vol. 20, № 1. — P. 89–115.
33. Patterson T. E. News decisions: journalists as partisan actors / T. E. Patterson, W. Donsbach // *Political Communication*. — 1996. — Vol. 13, № 4. — P. 455–468.
34. Patterson T. *The American Democracy* / T. Patterson. — McGraw-Hill Higher Education, 2012. — 616 p.
35. Quandt T. American and German online journalists at the beginning of the 21st century: a bi-national survey / T. Quandt, M. Löffelholz, D. H. Weaver [et al.] // *Journalism Studies*. — 2006. — Vol. 7, № 2. — P. 171–186.
36. Role [Electronic Source] / *Encyclopaedia Britannica*. — June 20, 1998. — Access Mode : <https://www.britannica.com/topic/role>.
37. Saks M. A. Review of theories of professions, organizations and society: The case for neo-Weberianism, neo-institutionalism and eclecticism / Saks M. A. // *Journal of Professions and Organization*. — 2016. — Vol. 3, № 2. — P. 1–18.
38. Skovsgaard M. A reality check: how journalists' role perceptions impact their implementation of the objectivity norm / M. Skovsgaard, E. Albæk, P. Bro, C. de Vreese // *Journalism: Theory, Practice & Criticism*. — 2013. — Vol. 14, № 1. — P. 22–42.
39. Tandoc E. C. Playing a crusader role or just playing by the rules? role conceptions and role inconsistencies among environmental journalists / E. C. Tandoc, B. Takahashi // *Journalism: Theory, Practice & Criticism*. — 2014. — Vol. 15, № 7. — P. 889–907.
40. *The international encyclopaedia of communication*/ [W. Donsbach, ed.]. — Vol. 12. — Malden, MA : Blackwell, 2008. — 5694 p.
41. Wasserman H. Towards de-westernizing journalism studies / H. Wasserman, A. S. de Beer // *The handbook of journalism studies*. — Routledge, 2009. — P. 428–438.
42. Weaver D. Daily newspaper journalists in the 1990s. / D. Weaver, C. G. Wilhoit // *Newspaper Research Journal*. — 1994. — Vol. 15, № 3 — P. 2–21.
43. Weaver D. H. The American journalist in the 1990s: US news people at the end of an era / D. H. Weaver, C. G. Wilhoit. — Psychology Press, 1996. — 299 p.
44. Weaver D. H. *The global journalist in the 21st century*. / D. H. Weaver, L. Willnat. — Routledge, 2012. — 530 p.
45. Wu W. Professional roles of Russian and US. journalists: a comparative study / W. Wu, D. Weaver, O. V. Johnson // *Journalism and Mass Communication Quarterly*. — 1996. — Vol. 73, № 3. — P. 534–548.